

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE (VÕÕRKEELENA) OSAKOND

Pavel Naidjonov

**NARVA EESTIKEELNE ELANIKKOND LÄBI AJALOO,
NENDE IDENTITEET JA KEEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: teadur Kristiina Praakli

Tartu 2012

Sisukord

Sissejuhatus	4
1 Narva ajalugu ja rahvastik enne Eesti Vabariigi teket.....	7
1.1. Narva läbi ajaloo kuni esimese Eesti Vabariigini.....	8
1.2. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis.....	9
1.3. Narva eestikeelsed koolid ja seltsid.....	13
2 Narva ajalugu ja rahvastik 1918–2012	15
2.1. Narva ajalugu ja areng esimesest Eesti Vabariigist tänapäevani.....	15
2.2. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis 1918–1944	18
2.3. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis 1944–1991	19
2.4. Narva eestikeelsed koolid ja seltsid	20
2.5. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis tänapäeval	21
3 Narva eestlaste identiteedist	22
3.1. Identiteedi definitsioon ja probleemistik	23
3.2. Sotsiaalne identiteet	23
3.3. Etniline identiteet	24
3.4. Suletud, avatud ja hajutatud etniline identiteet.....	25
3.5. Narva eestlaste identiteediküsitlus	26
3.5.1. Keelejuhid ja ainekogu kogumine	26
3.5.2. Küsitluse tulemuste analüüs	26
4. Narva eestlaste suulisest keelekasutusest	31
4.1. Vene keele mõjud Narva eestlaste keeles	31

4.2. Vene keele funktsioonid eestikeelsetes vestlustes.....	33
KOKKUVÕTE.....	35
KASUTATUD KIRJANDUS	37
SUMMARY.....	40

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö põhieesmärk on anda ülevaade Narva eestikeelse elanikkonna ajaloo, sotsiaalsest ja etnilisest identiteedist ning suulise eesti keele kasutusest. Töö on interdistsiplinaarne ning kuulub nii sotsiolingvistika kui ka kultuuriteaduse valdkonda. Bakalaureusetöö on ülesehituselt referatiivne, kuid sisaldab ka bakalaureusetöö autori poolt läbi viidud küsitlust ja selle analüüsi. Uurimuse aineastiku kogumise põhimeetodina on kasutatud intervjuerimist, aineastiku analüüsimisel kvalitatiivset uurimismeetodit.

2011. aasta esimese jaanuari andmetel elas Narvas 64 667 elanikku, kellest ainult 2 498 ehk 3,86% olid rahvuselt eestlased. Niisugune keeleline situatsioon, kui ühe vabariigi suures linnas on selle enamusrahvus ehk eestlased vähemuses, on haruldane. Niisuguseid linnu on näiteks veel Leedus ja Lätis: Visaginas elanikkonnast moodustavad 15,88% leedulased ja 55,68% venelast, näiteks Lätis Daugavpilsis elab aga kõigest 17,8% lätlast ja 52,3% venelasi. Ka Narva on Eestis rahvuslikult ning keeleliselt situatsioonilt ainulaadne linn, mis väärib tähelepanu.

Esiteks tuleb peamisele uurimisobjektile nimi panna. Keda uuritakse? Narva eestikeelse elanikkonna võib jagada kaheks: eestlased Narvas ja Narva eestlased. Mõiste „eestlased Narvas“ all peab bakalaureusetöö autor silmas neid eestlasi, kes ei ole linna püsielanikud, vaid elavad Narvas nädala sees, kuna nende töökoht on Narvas (nt mõned Eesti Energia ja Tartu Ülikooli Narva Kolledži töötajad). „Narva eestlaste“ all mõistab aga bakalaureusetöö autor suurema osa oma elust Narvas elanud eestlasi, kes ongi käesoleva töö uurimisobjektiks.

Narva on Eesti suurim piirilinn, mis jagab ühist piiri Vene Föderatsiooniga ning on ühtlasi Euroopa Liidu välispiir. On ilmselge, et selline geograafiline asukoht ei saa mitte jätta mõjutamata Narva elanikkonna koosseisu ja kultuuri. Pika ajaloo jooksul on linn seoses sõdade ja rahulepingutega vahetanud mitu korda „omanikku“, seega on muutunud ka linna rahvuslik koosseis. Neid muutusi on põhjalikult käsitlenud Tiit Tammaru (2001) ja Heldur Palli (1973). Narva eestlastest on kirjutanud Oskar Ida (2004) oma autobiograafilises raamatus „Narva! Eto liza tvoih sinov i dosherej“. Oleg Kochenovski andis 1991. aastal välja raamatu „Narva“, mis on senini kõige üksikasjalikum Narva ajaloole pühendatud teos. Aeg-ajalt ilmub meedias Narva eestlaste kohta artikleid (Ladõnskaja 2008), kuid nendesse tuleb suhtuda kriitiliselt.

Kõige tugevamalt on linna praegust rahvuslikku koosseisu mõjutanud Teine maailmasõda (1939-1945) ja sellele järgnenud Eesti Nõukogude Liidu koosseisu inkorporeerimine (1944-1991). Linna etnilise koosseisu muutumist pärast Teist maailmasõda on uurinud Kalev Katus (1993) ja Ene-Margit Tiit (1993). Käesolevas bakalaureusetöös antakse detailne ülevaade, kuidas on muutunud Narva rahvuslik struktuur läbi Narva ajaloo. Narva ajaloo keerdkäigud annavad mõista, miks on ühel või teisel ajal Narva eestlaste arv suurenenud või vähenenud.

Inimeste identiteet on vahetult seotud selle kultuurikeskkonnaga, kus nad elavad. Nii nagu on muutunud läbi sajandite Narvas rahvuslik koosseis, on muutunud ka domineeriv kultuur: 13.–14. sajandil oli Narva Taani kultuuri mõju all, 15.–18. sajandil kuulus Narva elanikkond aga peamiselt Saksa kultuuri mõju alla. Põhjasõja lõppemisega (1721) sai Narvast Vene Tsaaririigi linn, kuid olles Vene Tsaaririigi koosseisus, säilis Eestis Balti erikord, mis lubas baltisakslastel suruda siinelavatele inimestele peale oma kultuuri. Alates 19. sajandist seoses Nikolai I võimule tulekuga hakkas aga Narvas domineerima vene kultuur. Vene kultuuri mõju eskalatsioon toimus teadaolevalt 20. sajandi teisel poolel, kui Eestist sai Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Bakalaureusetöö autor arvab, et on väga tõenäoline, et Narva eestlaste identiteet on palju muutunud vene kultuuri mõju all. Bakalaureusetöö autori läbi viidud küsitlus annab vastuse, kui palju on muutunud Narva eestlaste eneseteadvus põhjusel, et nad elavad vene kultuuri mõjusfääris.

Eelpool öeldust järeldeb, et ajaloo jooksul on Narvas toimunud pidevad etnilised ja kultuurilised muutused. Üks kultuur asendus teisega, seega muutus ka keeleline keskkond. Praegu domineerib linnas jätkuvalt vene keel. Käesoleva töö üheks eesmärgiks on käsitleda põgusalt ka seda, kui palju on mõjutanud selline olukord Narvas elavate eestlaste suulist keelt ning millised vene keelest johtuvad mõjutused Narva eestlaste keelt iseloomustavad.

Kahjuks ei ole varem Narva eestlaste suulist keelt ja identiteeti keegi põhjalikult uurinud. Küll aga on uurinud Anna Verschik (1990, 1991) lühidalt Narva eestlaste koodivahetust. A. Verschiku töö on senini ainus uurimus, mis käsitleb mingilgi määral Narva eestikeelse elanikkonna suulist keelekasutust. Senini ei ole Eestis ilmunud ühtegi ulatuslikku uurimust, mis käsitleks Narva eestlaste identiteeti. Seega väidab bakalaureusetöö autor igati põhjendatult, et sinne töö on teema poolest aktuaalne ja samas ainulaadne. Bakalaureusetöö

põhiallikateks on Tiit Tammaru, Aune Valgu, Kalev Katuse, David Laitini ja Kulno Kala uurimused, samas ka autori enda läbi viidud küsitlus.

Bakalaureusetöö koosneb neljast peatükist, eestikeelsest kokkuvõttest ja ingliskeelsest resümeeist.

Töö on ettevalmistus magistriõppes mahukamaks Narva eestlaste identiteedi uurimiseks.

1. Narva ajalugu ja rahvastik enne Eesti Vabariigi teket

Sissejuhatus. Narva linna ajalugu on olnud keeruline. Kõik Eesti territooriumil toimunud sõjad on nii või teisiti puudutanud ka Narvat. Kogu linna eksisteerimise aja jooksul on Narva olnud välisvallutajate tõmbepunktiks. Narvat on kordamööda vallutanud nii taanlased, sakslased, rootslased kui venelased. Seda on soodustanud Narva geograafiline asupaik. Narva on kõigepealt sadamalinn, mis asub Narva jõe vasakkaldal. Tallinna, Tartu ja Pärnu kõrval oli Narva 13.-18. sajandil Euroopa kauplejate jaoks „värav” Venemaale (Adamson ja Valdmaa 2000: 43). Linna tähtsaimad kaubanduspartnerid olid Novgorod ja Pihkva. Põhjasõja tagajärjel (1700-1721) läks Narva Vene Impeeriumi koosseisu, mis kokkuvõtteks ainult tugevdas linna kaubanduslikku tähtsust ja positsiooni. Kuni 19. sajandini pakkus Narva linn suurt konkurentsi Riiale ja isegi Peterburile (Krivošejev 1981: 29-30). Alates 19. sajandist hakkasid Narvas väliste mõjude ajal toimuma kardinaalsed muutused. Muutused olid tingitud asjaolust, et kaupmehed hakkasid kaupade transportimisel eelistama maapealset teed veeteedele. Sadamalinn muutis tasapisi oma profiili ja 20. sajandi alguseks kujunes sellest tööstuslinn (Krivošejev 1981: 30).

On vähe ajalooallikaid, mis käsitleksid Narva rahvuslikku koosseisu 9.–18. sajandil. Eestis on Narva rahvusliku koosseisuga põhjalikult tegelenud üksikud uurijad, nagu näiteks Arnold Süvalep (1936), Evgeni Krivošejev (1981) ja Oleg Kochenovski (1991). Esimesed usaldusväärsed andmed Eesti elanike kohta ilmuvad alles 17. sajandil kirikute meetrikaraamatutes. Esimesed usaldusväärsed andmed Narva elanikkonna kohta on olemas 1782. aastast, kui Vene Impeeriumis toimus neljas hingerevisjon (Ainsaar 1997: 11). Narva ajaloo ja rahvusliku koosseisu kirjeldamisel kuni 18. sajandini toetub bakalaureusetöö eelpool mainitud autorite teoste.

Käesolev peatükk käsitleb Narva linna ajalugu, rahvuslikku struktuuri, seltse ja õppeasutusi alates 9. sajandist kuni esimese Eesti Vabariigi tekkeni. Samas antakse siin ülevaate Narva rahvuslikust koosseisust ning eestikeelsetest seltsidest ja koolidest.

1.1. Narva läbi ajaloo kuni esimese Eesti Vabariigini

Narva on oma nime saanud vepsa keelest sõnast *narvajne*, mis tähendab *koske* või *jõekari*. Ajaloolased Evgeni Krivošejev, Konstantin Mihhailov ja Oleg Kochenovski oletavad, et just koskede olemasolu linna lähedal oligi põhjuseks, miks anti asulale selline nimi. Aja jooksul muutus sõna *narvajne* sõnaks *narvia*, hiljem sai sellest *narva*. Vene kroonikates on asulat nimetatud ka *Rugodiviks* (Krivošejev, Mihhailov 1968: 7; Kochenovski 1991: 8). Ajaloolaste E. Krivošejevi ja K. Mihhailovi arvates tekkis Narvia asula juba 9. sajandil (Krivošejev ja Mihhailov 1968: 7). Asulat esmamainiti Novgorodi kroonikas 1171. aastal. Tol ajal asus Narva jõe vasakkaldal väike vadjalaste-ingerlaste asula. Kuni 13. sajandini kuulus linna praegune ala Novgorodi Venemaa mõjusfääri (Krivošejev 1981: 20).

1208. a algas eestlaste esimene vabadussõda. 1219. a sattus kogu Põhja-Eesti ala taanlaste mõju alla ning samal aastal läks Taani valdustesse ka Narvia asula (Kochenovski 1991: 7). *De facto* kuulus Narvia taanlaste jurisdiktsiooni alla kuni 1345. aastani, *de iure* 1346. aasta lõpuni. Taanlaste kuningale kuulumise aja jooksul sai Narvia asulast Narva linn. Asula linnaõiguse saamise täpne aeg ei ole kindel, kuid kõige tõenäolisemaks linnaõiguse saamise aastaks peetakse 1345. aastat, mil Narvat mainitakse esmakordselt linnana (Kochenovski 1991: 10). Arnold Süvalepa (Süvalep, viidatud Gorpitchenko 2004: 11 järgi) andmetel sai Narvia asula linnaõiguse 1307. ja 1319. aastate vahel, seevastu Tiit Tammaru (2001: 79) väidab oma väitekirjas, et Narva sai linnaõiguse juba 1256. aastal.

1346. aastal müüs Taani kuningas Põhja-Eesti, sh ka Narva Saksa ordule (Liivi ordu). 14. sajandil hakkas Narva linn tasapisi võtma keskaegse linna jooni. 1347. aastal sai Narva foogti residendiks. Narva elanikkonna rahvuslikust struktuurist vaadatuna tähendas see välismaalastest elanike arvu suurenemist. Liivi ordurüütelkonna olemasolu pakkus sakslastest kaupmeestele turvalisuse ja kaitstuse tunde.

16. sajandi keskpaigaks nõrgenes Liivi ordu võim sedavõrd, et Eesti ala hakkasid ihkama selle naabrid: Moskva Venemaa, Taani, Rzeczpospolita ja Rootsi. Moskva Venemaale oli vaja läbipääsu Balti merele, mistõttu alustas ta 1558. aasta talvel sõda Liivi ordu vastu. Moskva Venemaad valitses tol ajal tsaar Ivan IV (Ivan Julm). 12. maiks 1558. aastal oli vene sõjavägi vallutanud Narva linna. Linnast sai moskoviitide ainus ja tähtsaim sadam Balti merel (Krivošejev 1981: 25). Venelastel tekkis oma sadam, n-ö aken Euroopasse. Sellest ajast

saadik käis kauplemine Euroopaga mitte ainult Arhangelski „toru“ kaudu, vaid ka läbi Narva sadama. Moskva Venemaa periood avaldas Narva arengule suurt mõju.

Moskva Venemaa periood kestis Narvas kuni 1581. aastani kui Liivi sõja viimastel aastatel vallutas Narva Rootsi sõjavägi (1581). Juba 1585. aastal kuulutas Rootsi kuningas Johann III Narva Rootsi linnaks (Kochenovski 1991: 37; Zetterberg 2010: 169). Rootsi aeg kestis Narvas 123 aastat ehk kuni 1704. aastani, mil Narva vallutas Vene sõjavägi. Vene Impeeriumi koosseisu jäi Narva kuni 1918. aastani.

Alates 1721. aastast algas Narvas demograafilisteks arenguteks soodne aeg – lõppesid sõjad, mis olid seni palju mõjutanud linna rahvuslikku ja arvulist koosseisu. 1775. aastal võttis Vene tsarinnaga Katariina II vastu Kubermangude seaduse, mis jõustus Balti kubermangudes 1782-1783 aastatel. Selle seaduse järgi lülitati Narva linn Peterburi kubermangu koosseisu. Peterburi kubermangu koosseisus oli Narva kuni 1917. aastani (Kochenovski 1991: 113–114, 133). 18. sajandi esimesel poolel soodustas Narva arengut Vene Impeeriumi uue pealinna Peterburi lähedus. Aega mööda hakkas uus suur sadamalinn Peterburi üha enam mõjutama Narva kaubavedu ja 19. sajandi alguseks oli Narva kaotanud sadamalinnana endise tähtsuse (Gorpinchenko 2004: 41; Kochenovski 1991: 122). Seevastu algas aga 19. sajandi alguses linnas kiire tööstuslik areng: ehitati kalevi-, laua-, värvi-, nahavabrikuid. 1857. aastal avas ukseid Kreenholmi manufaktuur, mis pani aluse linna rahvastiku kiirele kasvule (Tammaru 2001: 92-95). „Vene aja“ jooksul oli Narva muutunud sadamalinnast suureks tööstuskeskuseks, kuhu oli ehitatud Eesti esimene hüdroelektrijaam ja Euroopa suurim puuvilla töötlev ettevõtte Kreenholm (Kochenovski 1991: 175, Tammaru 2001: 92).

1.2. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis

On teada, et Narvia asulas elas 9.–13. sajandil ingerlasi, vodilasi, eestlasi ja slaavlasi. On raske öelda, kui palju oli eestlasi arvuliselt, kuna andmed selle kohta puuduvad. Võib vaid oletada. Võttes arvesse Heldur Palli (1996: 31) väidet, et 13. sajandil oli eestlaste osakaal Eesti rahvastikus kõrge (95% või suuremgi), võime oletada, et Narviaski moodustasid enamiku elanikest eestlased.

Seoses kaotusega vabadussõjas (1208–1227) hakkasid Eesti alale jõudma sakslased ja rootslased (Palli 1973: 91). Uustulnukad asusid linnadesse. Narva elanike rahvuslikku kuuluvust 13.–14. sajandil on raske kindlaks määrata, samuti pole teada, kui palju täpselt elas tol ajal linnas inimesi. Ainus kirjalik allikas 13.–14. sajandi Eesti elanikkonna kohta on 1240. aastal ilmunud Taani hindamisraamat, mis aga ei sisalda andmeid inimeste etnilise kuuluvuse kohta. Samas on teada, et Taani kuningas Valdemar IV lubas 25. juulil 1345. aastal sõja puhkedes Narva elanikel peita ennast linnuse forburgi (Kochenovski 1991: 10), mille põhjal oletab bakalaureusetöö autor, et Narva elanikke oli umbes 80 ringi. Vaatamata sellele, et võõramaalased asusid linnadesse, moodustasid nad Mare Ainsaare (1997: 26) ja Kulno Kala (1992: 508) järgi linnades siiski vähemuse. Enamuses olid Narvas 13.–15. sajandil kohalikud ingerlased, vadjalased ja eestlased.

Andmed linna elanikkonna kohta 16. sajandil on erinevad. Ühe oletuse järgi võis 16. sajandi teiseks pooleks elada Narvas 500-800 inimest (Kochenovski 1991: 28), teise oletuse kohaselt mitte rohkem kui 700 inimest (Krivošejev 1981: 24). Kõik andmed on aga oletuslikud ja umbkaudsed. Balthasar Russow on kirjutanud, et 1581. aastal, kui Narva vallutasid rootslased, tapeti umbes 7 000 vene soost linnakodanikku, nende naisi, lapsi ja orje (Russow 1876, viidatud Gorpitchenko 2004 järgi). Need andmed võib aga kahtluse alla seada, kuna on teada, et 16. sajandi lõpus ei ületanud Narva elanike arv 1 000 inimest (Ainsaar 1997: 27). Teisi andmeid linna elanikkonna suuruse kohta meil ei ole.

Liivi ordu ajal suurenes välismaalastest linnaelanike (peamiselt kaupmeestest) arv iga aastaga. Rahvuslikult ei jäänud eestlased siiski vähemusrahvuseks. Heldur Palli (1996: 33) hinnangul moodustasid 15. sajandil Eesti linnade (sh ka Narvas) elanikkonnast 40-50% sakslased, 10-20% taanlased, soomlased, venelased. Järelikult võisid eesti soost elanikud moodustada Narva elanikkonnast 30-50%.

16. sajandi lõpuks oli Narvast välja kujunenud Liivimaa kõige kirjuma rahvuskoosseisuga linn. 16. sajandil sai Narvast Venemaa esimene ja ainus sadam Balti merel. Seoses sellega hakkas Narva massiliselt tulema vene rahvusest kaupmehi. Linna kodanikeks ja kinnisvara omanikeks nad tavaliselt aga ei saanud, kuna nad ei elanud Narvas püsivalt. Moskva Venemaa perioodil (1558–1581) oli Narva linna kodanikuks ametlikult ainult üks venekeelne elanik – tatarlastest bojaar Basrik (Kochenovski 1991: 30). Pole teada, kui palju üldse elas linnas ajutiselt venekeelseid kaupmehi. Samas on teada, et linnas elas nii saksa,

vene, Madalmaade prantsuskeelseid, inglise, pärsia kui ka armeenia päritolu kodanikke. Helmut Piirimäe andmetel (Piirimägi 1976, viidatud Ainsaar 1997 järgi) moodustasid linnades mõjukama rahvusrühma endiselt sakslased, enamusrahvuse aga endiselt eestlased (vt ka Ainsaar 1997: 28; Palli 1996: 40).

E. Krivošejevi (1981: 27–28) andmetel elas Narvas 17. sajandi esimesel veerandil mitte rohkem kui 75 inimest. Jaanlinna linnaõiguse tühistamise ja Narvaga liitmise tulemusel (1650) tuli Narva Jaanilinnast elama umbes 1 000 inimest. 1650. aastatel elas Jaanilinnaga ühendatud Narvas umbes 3 300 elanikku. Lisaks sellele oli kahes linnuses kokku tuhatkond sõdurit (Kochenovski 1991: 40–46; Zetterberg 2010: 170). M. Ainsaare (1997: 27) hinnangul võis 17. sajandi keskel elada Narvas 3 000 inimest. Kõige suuremat rahvaarvu pakub ajaloolane O. Kochenovski (1991: 58), kelle andmetel elas Narvas 17. sajandi lõpuks umbes 5 000 inimest, lisaks sellele veel sõdurid.

Linna etnilise koosseisu kohta 17. sajandil on teada järgmised andmed: 1640. aastal võis Narvas kohata sakslasi, šotlasi, rootslasi, soomlasi, venelasi, eestlasi ja isureid. Seoses Rootsi kroonu poolt linnale antud monopoliõigustega (1587, 1662, 1675), suurenes välismaalastest kodanike arv, kuna privileegid laienesid ka nendele. Kõige enam sai linna kodanikeks ingllastest kaupmehi ja laevnikke (Zetterberg 2010: 179). Võib oletada, et eestlased moodustasid Narvas endiselt enamuse.

Pärast 1704. a toimunud linna vallutamist Venemaa sõjaväega, oli enamik Narva elanikke deporteeritud Venemaale: Vologdasse, Kaasanisse, Astrahani ja Moskvasse. Otsus teha linn tühjaks oli tingitud ebakindlast sõjalisest olukorrast Liivimaal. Et kindlustada oma tagalat Põhjasõja ajal, otsustas Peeter I linna elanikest tühjendada. Nii jäi 3 000 elanikust 1708. aastal Narva elama kõigest 300. Alles 1714-1718 aastatel hakkasid väljasaadetud linlased Narva tagasi tulema. Aastaks 1718 oli Narva rahvaarv juba umbes 900 inimest (Kochenovski 1991: 92; Tammaru 2001: 83). Tsaari-Venemaaga liitumine soodustas linna elanike arvu kasvu ning 1770.–1780. aastateks saavutati rahvastiku sõjajaelne arv. 1779. aastal elas Narvas juba 2 456 inimest, 1782. aastal 2 614 inimest ning 1819. aastal koguni umbes 3500 inimest.

19. sajandil suurt rolli rahvaarvu kasvul etendas Narva kui tööstuspiirkonna väljakujunemine. Kuna kohalikust tööjõust ei piisanud, tuldi Narva tööle ida poolt. 1840.

aastaks elas Narvas (ja Jaanilinnas) kokku 9 000 inimest (Kochenovski 1991: 128). 1863. aastal ulatus Narva rahvaarv juba 30 000 inimeseni, mis tegi Narvast Eesti suurima rahvaarvuga linna (Tammaru 2001: 95). Mõned uurijad on arvutanud Narva elanikkonna arvu ka ilma Jaanilinnata. Kaljo Laasi hinnangul elas 1897. aastal Narvas ilma Jaanilinnata umbes 16 600 inimest, 1913. aastal koguni 21 000 (Laas 1978: 62), seevastu O. Kochenovski järgi võis 1911. aastal elada Narvas umbes 23 500 elanikku (Kochenovski 1991: 146). Mare Ainsaar on Narva elanikkonna kohta esitanud aga järgmised andmed: 1782. a. 3 000 inimest; 1819–1825. a. 3 500; 1862–1863. a. 8 144; 1897. a. 28 592 ja 1913. a. 21 038 inimest (Ainsaar 1997: 27). On näha, et uurijate andmed ei lange kokku. Nii näiteks pakub K. Laas elanike arvuks 1879. aastal 16 600 inimest, M. Ainsaar koguni 28 592. Arvude vahe on peaaegu 12 000 inimest. On selge, et tööstusliku kasvu ajal ei või linna rahvaarv väheneda, mistõttu võib oletada, et M. Ainsaare andmed 1897. aasta kohta on ebatäpsed (tema andmetest nähtub, et 1897-1913 aastatel vähenes linna rahvaarv 7 454 inimese võrra, mis on võimatu). Küll aga võib 1913. a. pidada Narva rahvaarvuks 21 000 inimest, ning siin langevad ka uurijate andmed kokku

Venemaa võit Põhjasõjas (1700–1721) tingis Narva rahvastiku koosseisu muutumise. 1721. aastast kuulus linn Narva *de iure* Tsaari-Venemaale, mis soodustas linna venelaste sissetõukamist. Koos linna endiste elanikega immigratsioon Narva ka tööstuse arenemise ja kauplemisega seotud venelasi. Venelased tulid Narva peamiselt Novgorodist, Jamburgist ja Pihkvast. 1779. aastal oli Narva 2456 elaniku seas kokku 827 venelast, st 33,7% Narva elanikkonnast (Pullat 1992: 76, 80, 159). Koos Venemaale allumisega hakati üha rohkem rõhutama vene keele oskuse kasu ja vajalikkust. Katariina II ajal sunniti Balti kubermangude elanikke kasutama ametlikes asjaajamistes vene keelt. 1764. aastal kirjutas Katariina II, et Balti provintse (sh ka Liivimaa) on vaja venestada selleks, et nad ei vahiks nagu hundid metsa poole (Laitin 1998: 39) ehk et nad ei igatseks Lääne maailma järele. Sellest järeldades võib oletada, et ka narvakad olid sunnitud kasutama ametlikus asjaajamises vene keelt.

Tavapäraselt kuulus Narva elanike hulka sakslasi. 1710. aasta 12. mai seisuga elas Narvas 300, sama aasta 28. juuni seisuga 226 ning 1713. a 269 saksa kodanikku (Pullat 1992: 157, 158). On teada, et rikkastel sakslastel oli teenijaid, kes kandsid enamasti eesti nimesid (Pullat 1992: 22) ehk olid ootuspäraselt eestlased. Narvas elas lisaks sakslastele, eestlastele ja venelastele veel liivlasi, ingerlasi ja soomlasi.

19. sajandi Narva tööstusliku kasvu tulemusena veelgi suurenes venelaste sissetulek Narva. 1857. aastal avatud Kreenholmi manufaktuuris töötas eestlasi siiski rohkem kui venelasi. 19. sajandi lõpuks koosnes 1/3 manufaktuuri töötajaskond venelastest ja 2/3 osas eestlastest (Kochenovski 1991: 134; Ainsaar 1997: 31). 19. sajandi lõpul (1897) moodustas eestlaste osakaal Narva rahvastikus 44%, venelaste osakaal 43,9%, kuid 1913. a. moodustasid eestlased Narva elanikkonnast juba 58% (Zetterberg 2010: 291; Tammaru 2001: 89). Järelikult ei olnud 1897. aastal eestlased Narvas veel ülekaalus. Alles Eesti Vabariigi esimese iseseisvuse perioodi ajal moodustasid eesti soost elanikud Narvas taas etnilise enamuse, moodustades näiteks 1934. aastal kogu linna rahvastikust juba 65% (Tammaru 2001: 121, 162). Seda perioodi käsitletakse detailsemalt bakalaureusetöö teises peatükis.

1.3. Narva eestikeelsed koolid ja seltsid

Esimesed teated hariduse kohta Narvas on pärit 1501. aastast – on teada, et selleks ajaks töötas linnas juba üks kool. Kool andis kõige elementaarsemaid teadmisi. Õppekeeleks oli nähtavasti ladina keel. Vaatamata sellele, et Narva oli saksa linn, kandsid aga kõik linna tänavad eestikeelseid nimetusi. Nii eksisteerisid Suur, Viru ja Rüütli tänav ning Karja väravad. 16. sajandi algusest on teada andmed Mattias Passi nimelisest ehitajast, kes oli tol ajal Narva parim müürsepp (Kochenovski 1991: 23). Arvatavasti oli Mattias Pass rahvuselt eestlane.

1642. aastal avati Narvas linnakool. Haridust anti ladina keeles. Kokku töötas 17. sajandi lõpuks linnas 3 kooli: triviaalkool ehk linnakool, saksa ja rootsi kool (Zetterberg 2010: 189; Kochenovski 1991: 75). Põhjasõja käigus olid Narvas peaaegu kõik hariduslikud ja vabaaja veetmise hooned tehtud maatasa. Ei ole teada, mitu kooli ja rahvaseltsi oli linnas 18. sajandil, küll on aga andmeid 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse kohta. Alljärgnevalt antaksegi ülevaade Narva eestikeelsetest koolidest ja seltsidest.

19. sajandi lõpus tegutsesid Narvas saksa, vene ja eesti seltsid. 1874. aastal asutati eesti selts „Ilmarine“, mis vahetas hiljem oma nime Narva Eesti Seltsi vastu. 1912. aastal toimus Narva Eesti Seltsi eesvedamisel linnas üle-eestiline laulupidu. 1890. a. pandi alus veel ühele eesti seltsile – karskusseltsile „Võitleja“. Seltside juures tegutsesid erinevad huviringid ning eestikeelsed teatrirühmad (Kochenovski 1991: 148-150).

1909. aastaks tegutses Narvas 18 õppeasutust, millest ainult kolm oli eesti õppekeelega: 1870. aastal asutatud Püha Peetri kihelkonna kutsekool, Aleksandri kiriku kool (1885) ja Narva kool (1906). 1913. aasta ülevenemaalise rahvaloenduse järgi töötas Narvas samal aastal juba 25 kooli (Kochenovski 1991: 150–154). Raske on kommenteerida, miks oli 18 õppeasutusest ainult kolm eesti õppekeelega. Kõige loogilisemaks seletuseks võib olla see, et Narva eestlased olid enamuses lihttöölised, kellele polnud tollaste ühiskonnainormide järgi haridus ette nähtud. Seega piisas Narva eestlastele kolmest eesti õppekeelega koolist. Üheks seletuseks võib olla ka see, et arvatavasti eelistasid paljud eestlased käia kas vene või saksa koolides, mis olid kõrgema õppekvaliteedi ja perspektiiviga koolid.

2. Narva ajalugu ja rahvastik 1918–2012

2.1. Narva ajalugu ja areng esimesest Eesti Vabariigist tänapäevani

Esimese maailmasõja käigus (1914–1918) olid Narvas toimunud suured muutused. 1917. aasta jaanuarikuus oli Narva Lenini käsul taasühendatud Eesti kubermanguga ning Tartu rahulepingu allakirjutamisega (2.02.1920) sai Narvast Eesti Vabariigi linn.

Venemaast eraldumine tõi Narva majanduse ja rahvaarvu jaoks kaasa mitmeid ebasoodsaid tagajärgi. Seoses Venemaa turu kaotamisega pidurdus linna tööstuslik kasv ning katkesid majanduslikud suhted. Ülemaailmne majanduslik kriis (1929-1933) mõjutas samuti Narva majandust ebasoodsalt.

Eesti Vabariik kaotas iseseisvuse 1940. a. 17. juunil, kui Nõukogude Liidu armeeväed Eestisse tungisid. Algas „Nõukogude aeg“, mis kestis kolmeaastase vahega peaaegu pool sajandit (1940-1941, 1944-1991).

Teise maailmasõja ajal (1939-1945) hävis Narva täielikult. Kõige rohkem kannatas linn 1944. a. 6. märtsil, kui Punaarmee püüdis linna sakslastest vabastada. 26. juulil oli Narva täielikult Punaarmee valduses ning linna sakslaste käest vabastamisega lõppes Narva jaoks Teine maailmasõda (Gorpinchenko 2004: 55). Linna 3550 elamust ja ehitisest jäi püsti kõigest 114, mille purustuste tase oli omakorda 20-50%. Linna jäi vaid kaks inimest, teised elanikud olid sakslased Narvast välja saatnud (Krivošejev 1981: 50; Kochenovski 1991: 227). Kuigi kohe pärast sõja lõppemist otsustati linn „Narva baroki“ stiilis taastada, ei viidud seda plaani ellu (Kochenovski 1991: 230). Praegu on Narva arhitektuuri poolest tüüpiline linn, mida leidub endise Nõukogude Liidu territooriumilt sadu. 1945. aastal eraldati Jaanilinn Narvast ning sellest ajast saadik koosneb Narva jõe vasakkaldal asuvast osast.

Nõukogude Liidu ideoloogiast. Ideoloogia on teadaolevalt ideede kogum või süsteem, mis on võetud inimrühma poolt kasutusele. Ideoloogia võib olla poliitiline, filosoofiline, majanduslik, religioosne jne. Alljärgnevalt vaadeldakse Nõukogude Liidu poliitilist ideoloogiat. Nõukogude Liidu poliitiline ideoloogia oli küll Vladimir Lenini välja mõeldud, kuid pärast kardinaalselt muudetud ja täiendatud Jossif Stalini poolt. Seega ei jäänud V. Lenini ideedest Nõukogude Liidu ideoloogiasse alles palju.

Kuigi Nõukogude Liidu ametliku ideoloogia järgi olid kõik rahvad võrdsed ning ükski kultuur ei seisnud teisest kõrgemal ega madalamal, püüdis Moskva mitteametlikult sulandada kõiki rahvusi ühte rahvusse, kus prevaleeriksid venelased. Jossif Stalini järgi pidi nõukogude inimestel olema ühine kultuur (vene kultuur), ühine keel (vene keel), ühine majandus (juhitud Moskvast) ja ühine riik (Nõukogude Liit) (Laitin 1998: 10). Seega oli Stalini ideoloogia kohaselt mõistlik suunata Eestisse aktiivseid venelasi, et luua siin nõukogude ühiskond. Nn muulased toodi Eestisse selleks, et siinsed eestlased venestada (Tiit 1993: 1853). Ene-Margit Tiiduga nõustub ka Aksel Kirch (Kirch 1997: 24), kes ütleb, et venelaste sisserände abil oli lihtsam Eestit Nõukogude Liiduga siduda. Seda seisukohta toetab ka T. Tammaru, kes nendib, et mitte-eestlaste osakaalu tõusuga oli kergem uusi vallutatud alasid koloniseerida (Tammaru 2001: 223). Erineval seisukohal on aga David. D. Laitin, kes väidab, et Moskva ei tahtnud assimileerida siin elavaid eestlasi. Seda enam, et Eesti suhtes rakendati nn integraalset mudelit (*integralist model*), mis lubas liitvabariigis säilitada kultuurse autonoomia (Laitin 1998: 44, 59, 68, 82). Kulno Kala kirjutab aga, et ei ole dokumente, „mis tõestaksid, et Nõukogude Liit tahtis eestlasi assimileerida, tuues sisse palju venelasi” (Kala 1992: 510). Nii ei ole D. D. Laitini ja K. Kala arvates alust mõelda, et mitte-eestlaste Eestise, sh ka Narva sisserändel oli mingi ideoloogiline tagamõte.

Küll oli aga soov uusi liitvabariike nii palju kui võimalik sovetiseerida. Sovetiseerimise alla kuulus majanduse, poliitika, kultuuri ja igapäevaelu sarnaseks muutmine kogu Nõukogude Liidus (Mertelsmann, 2007: 14-16). Sovetiseerimist oli vaja selleks, et oleks lihtsam toetada liitvabariikides nõukogudelikku võimu. Mida sarnasem on kõigil liikmesriikidel kultuur, majandus, poliitika ja igapäevaelu, seda hõlpsam on hoida liitu koos ilma, et oleks oht liidu kokkuvarisemisele.

Kuidas mõjutas kirjeldatud ideoloogia konkreetselt Narva linna? Eeskätt selle kaudu, et linna suunati elama juhtiv- ja ideoloogiakaader (Katus 1989, viidatud Tammaru 2001: 251 järgi). Venemaalt kutsuti Kommunistliku partei liikmeid, kes käivitasid linnas poliitilise elu. Idast tulnud kommunistid aitasid ehitada Narvas sotsialismi. Eestlased selleks rolliks eriti ei sobinud, kuna arvati, et nad ei olnud piisavalt lojaalsed Nõukogude Liidu võimule (Tammaru 2001: 163). Samas pole teada, kui mahukas oli juhtiv- ja ideoloogiakaadri sisseränne. Sellealased andmed puuduvad.

Samuti mõjutas ideoloogia venelastest tööliste arvu kasvu. Nii näiteks kaasati Balti elektrijaama ehitamise tuhanded noori komsomoli liikmeid, kes tulid vabatahtlikult Narva elektrijaama ehitama. Balti elektrijaama valmimise järel jäid paljud neist komsomolidest Narva elama (Kirch 1997: 9-10).

Veel üheks ideoloogiast tingitud tagajärjeks oli Narva linna peaaegu täielikult venelaste linnaks muutmine. Sergei Gorohhov (1997: 124-125) väidab, et Nõukogude liidu võimuaparaadis plaaniti Narva asustada ainult venelastega. Bakalaureusetöö autor oletab, et mainitud plaani tekke aluseks oli Narva üleliidulise tähtsusega tööstuskeskuste olemasolu (nt Eesti elektrijaam, Baltijets). Seal pidid töötama valitseva poliitika suhtes lojaalsed venelased. Eestlaste olemasolu võis ohustada tööstuse funktsioneerimist.

Narva tööstuslinnaks kujunemisest. Narva tööstuse arenguga on otseselt seotud kaudne (ettevõtete ja organisatsioonide poolt juhitud) ja organiseerimata (omal soovil) sisseränne (Tammaru 1999: 16). Peale Teise maailmasõja lõppu algas Narvas uus industrialiseerimise etapp: 1945. aastal taaskäivitati Kreenholmi manufaktuur, 1947. a. ehitati Baltijetsi tehas, 1960. a. Balti elektrijaam ning 1969. a. Eesti elektrijaam. 1960. aastate keskpaigaks sai selgeks, et kohalikust tööjõust enam ei piisa, mistõttu otsustati tuua Narva teistest liitvabariikidest tööjõudu juurde. Linna tulid elama-töötama ehitajad, põlevkivitööstuse arendajad, raudteelased, kangurid, elektrotehnikud, energeetikud jt spetsialistid. Eesti rahvastik oli väike, aga Nõukogude Liidus toimunud industrialiseerimine nõudis üha rohkem ja rohkem tööjõuressursse. Eestil ei olnud teist valikut peale ühe: lubada tehastel ja vabrikutel kutsuda töölisi väljastpoolt Eestit (Katus 1989: 20). Koos töölistega tulid tavaliselt Narva elama ka tööliste perekonnad (organiseerimata sisseränne).

Kas Narva elanike arvu tõusu tingis pigem ideoloogia või tööstuse areng? Kas majanduse arengu või ideoloogia rakendamise tulemusel asuti linna rohkem elama? Nagu oli juba eespool öeldud, oli Moskvas plaan teha Narvast täielik Vene linn, samas oluks aga see plaan ilma tööstuse arendamiseta võimatu. Ilma töökohtadeta ei eksisteeri ükski linn. Tööstuse areng aitas Nõukogude Liidu ideoloogiat ellu viia: linna majandus, poliitika, tavaelu ja kultuur sarnanes tänu töölistest venelastele üha rohkem Venemaa omale. Ideoloogial ja tööstuse arendamisel oli vastastikune mõju, mis aitas kaasa nii linna arengule kui rahvastiku kasvule. Raske on hinnata, mis oli peamine ajend Narva elama asumiseks.

Taasiseseisvumine. 20. augustil 1991. aastal sai Eesti teist korda iseseisvaks. Lühikese aja jooksul tunnustasid Eesti Vabariiki paljud riigid ja juba 17. septembril 1991. a. võeti Eesti Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni iseseisva liikmena vastu. Elanikkonna arvu poolest suuruselt kolmandast Eesti linnast Narvast sai 21. sajandil Euroopa Liidu idapiiripunkt.

2011. a. alguses elas Narvas 64 700 elanikku. Praegu koosneb Narva üheksast linnaosast: Vanalinn/Joaorg, Kreenholm, Pähklikmäe, Soldino, Kerese, Kalevi, Elektriijaama/Kulgu, Kudruküla/Siivertsi/Veekulgu/Sutgof ja Paemurru. Eesti Vabariigi taasiseseisvumisega algas Narva ajaloos uus etapp, mida iseloomustavad tööstuse taandareng ja linna rahvaarvu vähenemine.

2.2. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis 1918–1944

Erinevate andmete järgi elas Narvas 1922. aastal kas 27 200, 26 900 või 26 912 inimest, 1934. aastal aga 23 500 või 23 512 inimest (Palli 1973: 162; Sovetskaja Estonija 1979: 47; Laas 1978: 62). Nagu andmetest näha, on vahemikus 1922-1934 linna elanikearv pidevalt vähenenud. Eesti esimese vabariigi ajal toimus Eestis kaks rahvaloendust: 1922. ja 1934. aastatel. Rahvaloendustel koguti muuhulgas andmeid elanike rahvuse kohta. Samuti ilmus 1931. aastal Narva statistika aastaraamat, mis sisaldab põhjalikke andmeid Narva linna elanike rahvuse kohta.

1918-1940. aastatel oli Eesti üks homogeensemaid riike Euroopas (Katus 1991: 3). 1922. aastal moodustasid eestlased 83% kogu Eesti elanikkonnast. Veel 1913. a. oli neid kõigest 69% (Tammaru 2001: 120–121). Ainus erand Eesti suurte linnade seas, kus ei elanud nii palju eestlasi, oli Narva. Tiit Tammaru andmetel moodustasid Narva elanikkonnast 1922. a. eestlased 67%, 1934. a. aga 65% (Tammaru 2001: 121). Vaadates arvandmeid, näeme et 1922. a. oli eestlaste arv 17 501, venelaste arv 7 364, kuid 1931. a. oli eestlaste arv juba 15 773, venelaste arv aga 7 607 (Narva statistika aastaraamat 1931: 3–4). Andmetest nähtub, et kuigi eestlased olid enamuses, oli nende arv juba vähenema hakanud.

2.3. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis 1944–1991

Nagu juba öeldud, elas 1944. a. 26. juuli seisuga Narvas kaks inimest (Kochenovski 1991: 222), kuid juba 1944. a. lõpul oli Narvas 550 inimest ning 1945. a. (ilma Jaanilinnata) 6 611 elanikku (Krivošejev 1981: 50). Järgmise 26 aasta jooksul suurenes linlaste arv 54 923 inimese võrra (Naselenie rajonov, gorodov i posjelkov gorodskogo tipa Estonskoj SSR 1972: 17). Sellest võib järeldada, et iga aastaga (1945-1971) suurenes narvakate arv 2 112 inimese võrra. 1989. a. elas Narvas juba 81 200 inimest (Gorohhov 1997: 124). Narva elanikearvu tõusu kõige tähtsamaks teguriks oli sisseränne. Seoses tööstuse arenemise, aga ka Nõukogude Liidu ideoloogiaga tuli Narva palju teiste liitvabariikide elanikke. Järgnevalt vaadeldakse nimetatud tegureid põhjalikumalt.

Pärast Nõukogude Liiduga liitmist hakkas Narva eestlaste arv vähenema. Küll aga venelaste ja ukrainlaste arv kasvas. Alljärgnev tabel annab ülevaate sellest, kui palju muutus Narvas elavate rahvuste arv ajaperioodil 1934–1989.

Tabel 1. Narva rahvuslik koosseis 1934. ja 1989. aastatel (Gorohhov 1997:124)

Aasta	1934	1989
Kogu elanikkond	23 500	81 200
Eestlased	65%	4%
Venelased	30%	85%
Sakslased	2%	Vähem kui 1 %
Juudid	Vähem kui 1%	Vähem kui 1%
Poolakad	Vähem kui 1 %	Vähem kui 1%
Rootslased	Vähem kui 1 %	-
Ukrainlased	-	3%
Valgevenelased	-	3%
Tatarlased	-	Vähem kui 1%
Soomlased, ingerisoomlased	Vähem kui 1%	1%

Nagu tabelist selgub, langes ajavahemikul 1934–1989 eestlaste arv 65%–lt 4%–ni (peamiselt toimus langus Nõukogude ajal). Samas tõusis Narva elanike seas venelaste osakaal: 1989. a. moodustasid venelased Narva elanikkonnast juba 85% võrreldes varasema 30%–ga 1934. aastal. Nõukogude Liidu perioodil rändas Narva palju ukrainlasi, valgevenelasi ja tatarlasi, kes 1989. aastal moodustasid vastavalt 3%, 2% ja alla 1% linna elanikkonnast.

2.4. Narva eestikeelsed koolid ja seltsid

Eesti esimese vabariigi ajal sai Narvast kultuurilinn: 1931. aastal töötas seal 15 kooli, 2 raamatukogu, seltsis „Võitleja“ tegutses kutseline eesti keeles lavastav teater (Verschik 1990: 6; Kochenovski 1991: 209). Nõukogude Liidu ajal tegutsenud eestikeelsete koolide ning seltside kohta andmed puuduvad.

Seisuga 02.03. 2012.a. tegutses Narvas 12 kooli, sealhulgas ka Narva Eesti gümnaasium. See on ainus Narva kool, kus saab omandada keskharidust eesti keeles. Samas on olemas ka keelekümbeluse programmi alusel tegutsev Narva Vanalinna Riigikool, kus käivad vene peredest lapsed. Siin saab õppida kuni üheksanda klassini. Kõik Narva huvikoolid on vene õppekeelega koolid. Linnas töötab ka Narva Kutseõppekeskus, kus saab ainult ühel erialal õppida eesti keeles (kokaks). Viies tegutsevas kõrgharidust pakkuvas kõrgkoolis toimub õppetöö nii eest kui ka vene keeles.

Kokku tegutseb Narvas 28 ühiskondlikku organisatsiooni ja seltsi (http://www.ee.ee/est/head_search/S160A/Narva/?language=est&model=search&page=head_search&head_code=S160A&company_where=Narva&what=Seltsid,%20%C3%BChingud,%20liidud&page_number=1). Eestlasi ühendab ainult üks selts – see on Narva Eesti Selts. Kõikides ülejäänud seltsides toimub töö vene keeles.

2.5. Narva rahvaarv ja rahvuslik koosseis tänapäeval

Pärast taasiseseisvumist 1991. aastal ei muutunud Narva rahvuslik olukord eriti palju. Narva elanikkonna absoluutses enamuses on endiselt venelased ja vene keelt emakeelena rääkivad elanikud, vaid 3,86% linna elanikkonnast määratleb ennast eestlastena (http://web.narva.ee/files/2010_Narva%20arvudes_et_en.pdf). Vaatamata sellele, et riigiasutuste töökeel peab ametlikult olema eesti keel, on ametiasutuste peamiseks suhtluskeeleks endiselt vene keel (ERR Uudised, J. Nikolaev „Narva volikogu ei suuda eesti keeles tööd teha“, 23.11.2011). Suur osa linna ametnikest ei oska riigikeelt nõutaval tasemel. 2007. aastal algatas Eesti valitsus venekeelsete gümnaasiumide eesti õppekeelele üleviimise programmi. Käesolev otsus peab soodustama eesti keele oskajate arvu kasvu Narvas. Narvas ilmub neli venekeelset ajalehte: „Gorod“, „Narvskaja gazeta“, „Narva“, „Viru Prospekt“, eesti keeles aga vaid üks perioodiline ajaleht „Narva Postiljon“. Narvas elavad eesti, vene, valgevene, ukraina, grusiini, tatari, soome ja teiste rahvaste esindajad.

Tabel 2. põhineb Narva linna veebilehelt www.narva.ee (vaadatud 02.05. 2012. a.) võetud andmetel. Tabelist on näha, et linna rahvaarv on viie aastaga (2007–2011) vähenenud 4,2% võrra; venelaste arv on vähenenud 1,5% võrra; eestlaste arv koguni 8% võrra. See tendents jätkub, mis ohustab linna muutumist 100–protsendiliselt venekeelseks linnaks.

Tabel 2. Rahvastiku muutus 2007–2011 aastatel

	2007	2008	2009	2010	2011	Muutus 2007–2011
Eestlased	2715	2635	2571	2544	2498	– 8%
Venelased	53835	53397	53285	53307	53039	– 1,5%
Kogu elanikkond	67500	66600	65900	65500	64700	– 4,2

3. Narva eestlaste identiteedist

Käesolevas peatükis võetakse vaatluse alla Narva eestlaste identiteet.

Sissejuhatus. Narva eestlaste identiteedi uurimine on oluline uurimisvaldkond, kuid paraku pole sellega varem keegi tegelenud. Narva eestlaste identiteedi uurimine võib näidata, kas palju või vähe on Narva eestlased venestunud ja miks on nende identiteet muutunud. Võttes arvesse seda, et enamik Narva linna elanikkonnast on venelased, ümbritseb seal elavaid eestlasi vene kultuur. Narva eestlastel ei ole palju võimalusi kasutada igapäevaelus eesti keelt. Käesolev oletus tuleneb tõigast, et linnas elab kõigest umbes 3% eestlasi¹. Seega võib öelda, et eestlastel ei ole palju võimalusi kasutada oma emakeelt: kodu, sõbrad ja töökoht on üldjuhul ainsad paigad, kus kohalikud eestlased võivad olla tõelises eesti keele- ja kultuuriümbruskonnas. Sedagi eranditega. Näiteks paljud Narva eesti pered on tegelikult segapered, kus üks vanematest ei ole eestlane. Niisugune situatsioon mõjutab kahtlemata kohalike eestlaste identiteeti. Võib oletada, et Narva eestlaste identiteet võib olla muutunud nii selle pärast, et nad elavad segarahvusest peredes, kui ka selle pärast, et nad elavad suuresti vene kultuuriruumis.

Narva eestlaste identiteedi uurimist raskendab varasemate uurimuste täielik puudumine. Senini pole Eesti teadlastest veel keegi Narvas pidevalt elavate eestlaste identiteediküsimuste uurimisega tegelenud. On olemas monograafia Tallinnas, Pärnus ja Tartus elavate venelaste identiteedi kohta (vt Tammaru 1999), samuti on kirjutatud palju Eesti venekeelse elanikkonna identiteedist üldises plaanis (vt nt Tammaru 1997; Tropp 2001). Narva eestlaste, nagu ka tõttööldes Tartus, Tallinnas ja teistes Eesti linnades elavate eestlaste identiteet on jäänud tähelepanu alt kõrvale.

Kas Narva eestlaste identiteet on rohkem venepärane kui keskmisel eestlasel väljaspool Narvat? Kas nad on kaksikidentiteediga eestlased (seda eeskätt segaperedes)? Kas kohalikud eestlased tunnevad ennast linna elanikkonna osana või moodustavad nad endi arvates isoleeritud rühma? Kuidas üldse suhtuvad kohalikud eestlased sellesse, et nad elavad

¹ Käesoleva bak.töö pt 2.5. lk 20

ümbritsetult võõrast kultuurist? Nendele küsimustele püütakse leida vastus käesolevas peatükis.

Kohalike eestlaste arvamuse välja selgitamiseks viis bakalaureusetöö autor läbi intervjuuvormis küsitluse. Kokku osales küsitluses kuus inimest, kelle emakeel on eesti keel või nii eesti kui vene keel ning kelle vähemalt üks vanematest on eestlane. Bakalaureusetöö formaat ei luba läbi viia põhjalikumat küsitlust, millest tuleneb ka võimatus anda Narva eestlaste identiteedi kohta detailsem analüüs. Detailsemalt on kavas töö autoril hakata uurima Narva eestlaste identiteeti magistriõppes ning käsitleda seda temaatikat magistritöös. Siinne bakalaureusetöö kajastab Narva eestlaste identiteeti üldisemas plaanis. Käesolevas bakalaureusetöös keskendutakse sotsiaalsele ja etnilisele identiteetidele.

3.1. Identiteedi definitsioon ja probleemistik

Richard Jenkinsi järgi (Jenkins 2008: 5) on identiteet inimese suutlikkus teada, „kes on kes” ja „mis on mis”. William James määratleb identiteeti „sisemise häälena“, kes ütleb, et „see olen tõeline mina” (James, viidatud Laitin 1998: 20 järgi). Aune Valgu järgi identiteet tähendab teatud rühma kuuluvustunnet, tunnet, mis sunnib inimest võtma omaks rühma väärtusi ja hoiakuid (Valk 1997). Seega aitab identiteet inimesel määrata ennast ühiskonna gruppi koos teiste sarnase identiteediga inimestega. Identiteet seob ühiskonna liikmeid rühmadesse, samas annab selle inimestele kindlustunde, et „see olen mina”. Samas pole identiteedi põhjal loodud ühiskondlikud sidemed alati stabiilsed, kuna identiteet on muutlik. Näiteks poliitiline või sõjaline konflikt võib sundida inimest kardinaalselt oma identiteeti muutma (Laitin 1998: 23). Samuti võib seda muuta ka uus elukohariik või elukohalinn.

3.2. Sotsiaalne identiteet

Sotsiaalne identiteet väljendub selles, et inimene seostab ennast teatud sotsiaalse grupi või gruppidega. Ta hindab oma grupi/gruppide väärtusi ja peab oma kuuluvust tähtsaks (Kärner 2000 : 5). Sotsiaalne identiteet ei toetu etnilisele päritolule, see ei ole edasi antav nagu näiteks nahavärv (Laitin 1998: 11). Sotsiaalse identiteedi puhul on peamised rühma liikmete ühised huvid, poliitilised väärtused ja veendumused; samas on sotsiaalse identiteedi kujunemisel

tähtsad sugu, vanus ja religioon (Riikoja: 2007: 7). Inimene võib seostada ennast nt sõpruskonna, jalgpallimeeskonna või kultuuriseltsiga. Samal ajal võib ta oma sotsiaalse identiteedi järgi kuuluda ka teatud religioosesse gruppi (religioosest sotsiaalse identiteedi aspektist), pensionäride ühingusse (vanuselisest sotsiaalse identiteedi aspektist) või meeste tudengikorporatsiooni (soolisest sotsiaalse identiteedi aspektist). Sotsiaalse identiteedi loomisel ei ole rahvus ja päritolu tähtsad: ühes jalgpallimeeskonna toetajaskonnas võib olla erinevate rahvuste esindajaid (nt eestlased, itaallased, venelased, inglased). See, mis seob kõiki toetajaskonna liikmeid, on üldine huvi ja soov olla selle jalgpallimeeskonna fänn.

3.3. Etniline identiteet

Etniline või rahvuslik identiteet väljendab inimese seotust eelkõige etnilise (rahvusliku) grupiga. Etnilist identiteeti arvatakse sotsiaalse identiteedi osaks (Valk 2001: 9). Sarnaselt sotsiaalse enesemääratlemisega kuulub inimene mingisse sotsiaalsesse gruppi, kuid käesoleva grupi moodustamise aluseks on võetud etniline päritolu, keel, religioon, ajalugu, tavad ning riik. Inimene võib näidata oma etnilist kuuluvust näiteks teatud pühade tähistamisega. Venelaste puhul on need lihavõtted, eestlastel jaanipäev, lätlastel *ligo*. Rahvuslikku identiteeti võib väljendada ka ühe rahva (oma rahva) ajaloo ja kultuuri tähtsustamisega. Juhul, kui inimene elab saksa kultuuri eripärasuste järgi või arvab end olevat Saksamaa ajaloo lahutamatu osa, võib öelda, et selle isiku etniline identiteet on sakslane.

Enamasti etnilist identiteeti ei valita, vaid see pärandatakse koos sünniga (Valk 2001: 8-9; Valk 2001: 639). Siiski võib etniline identiteet muutuda või võib inimesel hoopiski olla kaks ja rohkem etnilist identiteeti. Tavaliselt juhtub see siis, kui inimene elab oma etnilisest grupist väljaspool (Tropp 2001: 5) või tema elus toimuvad kultuurilised, sotsiaalsed või isiklikud muutused (Valk 2001: 25). Bakalaureusetöö autor toob etnilise identiteedi muutuse kohta ühe näite. 2011. aasta ajakirja „Akadeemia” esimeses numbris avaldas Kristel Karu-Kletter artikli Iisraeli venekeelsest vähemusest (Karu-Kletter 2011: 83), milles kirjeldas Iisraelis elavate venelaste kultuuridistantsi ja identiteeti. Üheks autori väiteks oli, et etnilistel venelasel on Iisraelis kokku kolm etnilist identiteeti. K. Karu-Kletteri sõnutsi on Iisraelisse elama kolunud venelastel vene, iisraeli ja juudi identiteedid (Karu-Kletter 2011: 102). Kindlasti ei eksisteerinud kõik loetletud identiteedid etnilisel venelasel kokku enne Iisraeli

elama minekut. On õigustatud oletada, et Venemaal elades ei olnud tulevastel emigrantidel ei iisraeli ega juudi identiteeti. Käesolevast näitest tulenevalt on igati loogiline oletada, et eestlastel, kes läksid Narva elama ja kellest said Narva eestlased, ei olnud enne linna kolimist sama identiteet, mis võib neil olla praegu. Või teisest küljest: kohalikel eestlastel võib olla koguni mitu identiteeti.

3.4. Suletud, avatud ja hajutatud etniline identiteet

Uurimuses Eestis elavate eestlaste ja venelaste kohta kasutab Kairika Kärсна mõisteid *suletud, avatud ja hajutatud etniline identiteet* (Kärсна 2005: 23-26). Siinkohal oleks otstarbekas pöörata nendele etnilise identiteedi liikidele detailselt tähelepanu. K. Kärсна kirjutab, et on olemas kolm etnilise identiteedi liiki, mille alusel võib hinnata inimese „mina–pildi” tugevust. Uuritava isiku suhtumisest enda kultuuri ja rahvusse, nagu ka tema suhtumisest teistesse nähtub, kui tugevalt identifitseerib inimene ennast oma etnilise grupiga. Suletud etniline identiteet tähendab inimese puhul seda, et inimene eristab selgelt oma rahvast teistest rahvustest, tal on selgelt välja kujunenud kultuuridevahelised piirid ja ta on väga uhke oma etnilise kuuluvuse üle (Kärсна 2005: 24). Avatud etniline identiteet tähendab seda, et isik arvab end kuuluvat teatud rahvusse ja kultuuri, millel on omad eripärased jooned, kuid tema arvates on see rahvus samatähtis nagu teised rahvused ja sellepärast pole tema jaoks etniline erinevus nii tähtis (Kärсна 2005: 25). Pole ilmselt vale öelda, et avatud etnilise identiteediga inimesed on tolerantsed, samas aga ei väärtusta nad oma kultuuri vähem kui suletud etnilise identiteediga isikud. Viimaseks etnilise identiteedi liigiks on hajutatud identiteet. Sellise identiteedi kandjatel ei ole oma etnilise kuuluvuse kohta täpset arvamust, nende jaoks on raske öelda, kas nad hindavad oma kultuuri ja rahvuslikku kuuluvust kõrgelt või madalalt, kas nende rahvus on teistest kõrgem või mitte või kas nad eristavad oma kultuuri teistest kultuuridest (Kärсна 2005: 26). Hajutatud identiteediga inimese kohta võib öelda, et ta on tuulelipp, kes on valmis muutma oma etnilist kuuluvust ükskõik mis ajal ja ükskõik millal. Tema jaoks ei tähenda etnilisus midagi.

Järgmises alapeatükis vaatleb bakalaureusetöö autor Narva eestlaste identiteedi küsitluse tulemusi ja nendest tulenevaid järeldusi.

3.5. Narva eestlaste identiteediküsitlus

Erinevatele uurimustele toetuvalt koostatud identiteediküsimustik koosnes 16 küsimusest. Küsimustiku läbiviimise eesmärk on selgitada Narva eestlaste sotsiaalset ja etnilist identiteeti. Nagu oli juba eespool mainitud, võib sotsiaalne ja etniline identiteet teatud juhtudel muutuda.

3.5.1. Keelejuhid ja ainestiku kogumine

Kokku osales suulises küsitluses kuus inimest: neli naist ja kaks meest vanuses 16 kuni 74 aastat. Kõik vastanud olid kas sündinud Narvas või elanud seal rohkem kui 10 aastat. Tähtsaks kriteeriumiks oli see, et intervjuueeritavad pidid pidama ennast narvakateks. Lähtudes sellest kriteeriumist jäeti küsitlusest kõrvale eestlased, kes küll elavad ja töötavad Narvas, kuid ei pea ennast linna püsielanikeks. Intervjuud viidi läbi eesti keeles.

Keelejuhtide taust: kuuest inimesest kolm elavad Narvas töö tõttu. Keelejuhtide sõnul pakuti neile head töökohta ja piisavalt kõrget palka, nii sai võimalikuks nende kolimine Narva. Üheks põhjuseks, miks just need kolm inimest kutsuti Narva tööle, oli nende eesti keele oskus. Nii võib nende ametikohta nimetada „olla eestlane”. Ülejäänud kolm keelejuhti olid sündinud ja elanud Narvas kas terve oma elu või lühikeste vaheaegade ka väljaspool Narvat.

3.5.2. Küsitluse tulemuste analüüs

Kolmest linna tööle tulnud eestlasest vaid üks ei seostada oma tulevikku Narvaga. Ta on pensionieas naisterahvas (pärit Lõuna-Eestist) ning läheb enda sõnul kohe oma kodupaika tagasi, kui ta töölt vallandatakse. Ülejäänud kaks keelejuhti ei välista, et jäävad Narva elama ka edaspidi, aga ainult siis, kui neil on sobiv töökoht ja kõrge palk. Juhul, kui sobivat tööd ei leidu, lahkuvad nad linnast viivitamatult.

Nende seas, kes on linnas sündinud, on tulevikuplaanide kohta samasugune arvamus: kaks inimest, kes praegu küll omandavad kas kõrg- või kutseharidust, plaanivad elada edasi mõnes teises linnas, mitte Narvas. Selle otsuse taga on oma roll nii üldlevinud tööpuudusel Narvas kui ka venekeelsel ümbruskonnal. Nii on ühe Narva eestlase jaoks, kes räägib vene keelt kõrgtasemel, ülitähtis elada eesti keelt rääkivate inimeste seas. Tema sõnutsi ei või eestlane säilitada eestlust, kui ta ei ela eestlaste kõrval.

Kellega kõrvuti elavad Narva eestlased? Kas nende naabruskonnas on inimesi, kellega saab suhelda emakeeles? Kellega suhtlevad nad väljaspool Narvat? Enamasti elavad Narva eestlased venekeelses keskkonnas. Eestlasi tuleb ette üliharva: ainult kolmel inimesel on olemas vähemalt üks ja kõige rohkem kolm eestlast naabrite seas. Nendega saab rääkida eesti keelt. Ühe keelejuhi märkuse järgi on paljud Narva eestlased venestunud. Sellest võib teha järelduse, et mõned eestlased on kaotanud või on kaotamas oma etnilist identiteeti ja keelt. Nende jaoks on kergem minna üle vene keelele ja tunda ennast venelasena.

Eesti keelt kasutavad Narva eestlased peamiselt tööl ja kodus. Tööl suheldakse kolleegidega, kodus eesti keelt oskavate sugulastega. Ühe keelejuhi puhul võib öelda, et kodus suhtleb ta eesti keeles ainult isaga, kuna ema seda keelt ei valda.

Kontaktid väljaspool Narvat elavate eestlastega on päris tugevad ja tihedad. Viiel keelejuhil elavad peaaegu kõik sugulased, sõbrad ja tuttavad väljaspool Narvat. Sidet aitavad hoida telefon, e-mail ja Skype. Ainult ühel inimesel on kõik eestlastest sugulased ja sõbrad narvakad, väljaspool linna ei ole tal kedagi.

Tuleb märkida, et kuuest keelejuhist viis peab enda emakeeleks eesti keelt. Ainult üks noor meesterahvas ütles, et määratleb oma emakeele ema keele järgi, seetõttu on tema emakeel vene keel. Vaatamata sellele räägib ta eesti keelt sama hästi kui vene keelt. Üldiselt on keelte oskus uuritavate seas hea: viis räägib vene keelt kõrgtasemel, ainult üks keelejuht peab oma teadmisi vene keeles mittepiisavaks, et vabalt suhelda, viis keelejuhti valdab inglise keelt, kaks saksa keelt, üks soome keelt.

Ükski küsitletuist ei ole kunagi olnud mõne Narva eestikeelse seltsi liige. Seda on põhjendatud järgmiselt: teadmatus, kas üldse niisugused on; keegi ei ole kutsunud; arvamus, et seal on igav. Sellest tuleneb, et kõik kuus küsitletut ei ole sotsiaalselt organiseerunud, neil puudub huvi Narva eestikeelse kultuuri vastu. Sotsiaalne organiseerimatus tähendab aga, et kohalikel eestlastel ei ole ühist sotsiaalset identiteeti, nad ei kuulu koos teiste eestlastega mingisse ühiskondlikku gruppi. Võib oletada, et enamik Narva eestlasi ei ole omavahel seotud läbi sotsiaalsete gruppide.

Erilist tähelepanu väärrib etniline identiteet. Vaatamata sellele, et peaaegu kõik keelejuhid valdavad mitut keelt ning elavad venekeelses ümbruskonnas, on Narva eestlastel tugev etniline identiteet. Käesolev töö tähendab, et küsitletud ei ole muutnud oma

rahvuslikku kuuluvust ega pole unustanud, kes nad on ja mis rahvusse nad kuuluvad. Vastuste põhjal saab selgeks, et neil ei ole alaväärsustunnet sellepärast, et nad on eestlased. Järgmisena vaatlemegi Narva eestlaste vastuseid küsimustele etnilise identiteedi kohta.

Esimesena pööran tähelepanu Narva tööle tulnud eestlastele. Ühe keelejuhi (naissoost)sõnul on tema etniline identiteet isegi tugevnenud, kui ta tuli Narva elama. Enne ei pööranud ta tähelepanu sellele, kes ta õieti on. Alles Narva tulekuga sai ta tunda, et on eestlane. Ta arvab, et just uus elukoht äratas temas eestluse. Teise keelejuhi sõnul ei muutunud tema „mina-pilt” üldse. Enne Narva kolimist teadis ta täpselt, et ta on eestlane ega ole seetõttu ka oma identiteedis kahelnud. Tema arvates ei ole venekeelne ümbruskond kuidagi tema etnilist „mina-pilti” mõjutanud. Veel üks Narva tulnud ja siin üle 10 aasta elanud eestlane ütles, et tal ei ole olnud põhjust muuta oma arvamust oma kuuluvuse kohta, kuna linn on tema jaoks ainult töökoht. Selle keelejuhi sugulased ja enamik sõpru elab väljaspool Narvat, ja nad on kõik eestlased. Narvas on tal venelaste seast vähe sõpru, tööga suhtleb ta enamjaolt eesti keeles.

Narvas sündinud naisterahvas, kelle ema on venelane, tunneb end rohkem eestlase kui venelasena. Kuid siinkohal ei saa välistada, et tema „mina-pilt” koosneb nii eesti kui ka vene identiteedist. Teine Narvas sündinud eestlane ütles, et ta on kindlasti eestlane. Ta on arvamusel, et kui ta ei oleks eestlane, oleks ta elu hoopiski teine, mida ta aga ei soovi. Ainult üks küsitletu kahtles, kes ta õieti on: kas venelane (ema järgi) või eestlane (isa järgi). Ta ei tunne ennast 100%lt ei eestlase ega venelasena. Samas aga märkis ta, et tema enda positsioneerimine sõltub paljuski ümbruskonnast: kui ta on eestikeeltega, on ta eestlane, kui ta suhtleb venekastega, on ta pigem venelane. Niisugune hoiak tuleneb soovist mitte tunda end „valge varesena” võõraste seas. Keelejuhi etnilist identiteeti võib pidada topelidentiteediks, mis koosneb nii eesti kui ka vene identiteedist.

Milliseid tähtpäevi tähistavad Narva eestlased? Tähtpäevade tähistamine näitab kõige tugevamini, mis kultuuri inimene kuulub. Kui tähistatakse vene kultuurile omaseid tähtpäevi, on inimene tõenäoliselt venelane, kui eesti tähtpäevi, siis eestlane, kui aga mõlemale kultuurile omaseid tähtpäevi, on inimesel nii vene kui eesti identiteet.

Kõik intervjuueeritud tähistavad ainult eesti rahva või Eesti riigiga seotud tähtpäevi. Kõige populaarsemad on jõulud. Ühe naisterahva sõnul teeb ta seda sellepärast, et kõik

eestlased tähistavad jõule, samas aga ka sellepärast, et Nõukogude ajal ei saanud ta seda teha, nüüd aga saab. Samuti tähistavad kõik küsitletud jaanipäeva, kuid selle päeva tähistamine on seotud pigem riikliku vaba päevaga ja võimalusega meeldival veeta aega. Riigi aastapäev, mis on 24. veebruaril, on iga vastanu jaoks tähtis päev. Ühe Narva tööle tulnud naisterahva jaoks muutus see päev tähtsaks just pärast Narva tulekut. Alles siin hakkas ta tundma end tõelise eestlasena, kelle kohustuseks on tähistada Eesti iseseisvuspäeva. Teine naisterahvas aga tõdes, et viib alati sellel päeval Eesti lipu välja. 1944. a. juuli ja 1949.a. märtsi küüditamise mälestamine on tähtis ainult ühe inimese jaoks. Mainiti ka 9. maid (võitu Kolmanda Reichi üle Teises maailmasõjas), kuid sedagi sellepärast, et ükski Narva eestlane ei tähista seda meelega. Teiste tähtpäevade seas mainiti järgmisi eesti kultuuriga seotud päevi: isadepäev, emadepäev, kadripäev, mardipäev. Nagu ütles üks keelejuht, on paljud rahvakalendriga seotud päevad ära leierdatud, mistõttu ei taha ta neist isegi kuulda.

Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti riiklikud tähtpäevad on Narva eestlaste seas au sees. Ei ole ühtegi inimest, kes tähistaks Venemaa riiklikke pühasid. Samas tähendab aga mõne vastanu sõnul riiklik püha lihtsalt võimalust mitte minna tööle ja veeta aega oma perega.

Bakalaureusetöö autori läbi viidud küsitlus näitas, et kohalikud eestlased on päris hästi kohanenud Narva Eesti kontekstis eripärase olukorraga: need valdavad vene keelt ning neil on venelastest sõpru. Samas aga ei ole Narva eestlased oma identiteeti muutnud²: nad on jäänud eestlasteks vaatamata sellele, et neid ümbritsevad muukeelsed. Narva eestlaste etniline identiteet on tugev. Kahjuks pole aga kohalike eestlaste seas au sees eesti kultuuriseltsid, mis kindlasti tugevdaksid eestlastevahelisi suhteid.

Küsitlusest selgus, et Narva eestlased on tolerantset inimesed. Nad austavad vene kultuuri. Ükski keelejuht ei öelnud, et eesti kultuur on vene kultuurist parem. Samas ei ole keegi ka neist vähendanud eesti kultuuri tähtsust, samuti pole keegi meelega rahvast vahetanud³. Intervjuude põhjal võib öelda, et nelja keelejuhti iseloomustab suletud etniline identiteet. Nende jaoks on ülitähtis, kes nad on ja mis rahvusse nad kuuluvad. Samas ei ole

² Ainult ühel kuuest on topelidentiteet.

³ Välja arvatud üks noormees, keda iseloomustab topelt etniline identiteet ja kes määratleb oma rahvuse sõltuvalt keelekeskkonnast.

nad nõus tegema kompromissi, kui on kasulikum positsioneerida ennast venelasena ja rääkida vene keelt. Ühte keelejuhti iseloomustab avatud etniline identiteet ehk tal on selgelt välja kujunenud kultuuridevahelised piirid ning on ta samuti uhke oma etnilise kuuluvuse üle. Tema arvates on eesti rahvus samaväärne teiste rahvustega. Ainult ühte nooremat keelejuhti iseloomustab hajutatud etniline identiteet. Tal on raske öelda, kes ta õieti on: kas venelane või eestlane. Tema puhul on kokku sulandanud kaks identiteeti, mistõttu on talle omased nii eestlaste kui ka venelaste kultuur.

Narva on linn, kus riigi vähemus moodustab enamuse. Sellises kontekstis on oluline küsida: kas Narva eestlased tunnevad ja tunnetavad ise, et nad on linnas vähemuses.

Nelja keelejuhi hinnangul tunnevad nad endid vähemusena. „100%–line vene linn 100%–lises Eesti riigis”, niimoodi iseloomustas Narva situatsiooni üks siia elama asunud naisterahvas. Tõesti, olukord ei ole soodne selleks, et siia tuleksid elama üha uued ja uued eesti rahva esindajad. Narvas töötab ainult üks eesti lasteaed ja üks eesti õppekeelega üldhariduslik kool. Linnas ei saa hakkama vene keelt oskamata, seega oleks potentsiaalsetel uutel elanikel päris palju probleeme kaupluses, arsti juures, haiglas või isegi tööl käimisega. Selline elu ei ole just kõige meeldivam ja atraktiivsem. Võib olla selle pärast ei tulegi eestlased Narva elama? Hirm, et nendest saab valge vares, tõmbab neid linnast eemale. Aga seni, kuni nad ei tule, jäävad Narva eestlased vähemuseks.

Intervjuude läbi viimisel kuulis bakalaureusetöö autor mitmeid kordi, kuidas keelejuhtide väljaspool Narvat elavad sugulased on tõelises mures sellepärast, et nende tütreid ja vennad elavad Narvas. Linnal on halb maine, arvatakse, et Narvas elavad ainult joodikud, narkomaanid ja asotsiaalid. Arvatakse, et Eesti riik ei tee kahjuks midagi, et seda väärarusaama ümber lükata. Samas ei ole bakalaureusetöö autor näinud ega kuulnud, et ka Narva linn ise aktiivselt oma kuvandi parandamise ja stereotüüpide lammutamisega tegeleks. Kui see jääb ka edaspidi tegemata, on oht, et linna ei tule üldse uusi elanikke, kaasa arvatud aktiivseid ja ambitsioonikaid uusi Narva eestlasi.

4. Narva eestlaste suulisest keelekasutusest

Sissejuhatus. Bakalaureusetöö neljandas osas võetakse vaatluse alla Narva eestlaste suuline keelekasutus eesmärgiga selgitada välja, kui palju on muutunud Narva eestlaste eesti keel ja mis muutused need on. Bakalaureusetöö autor nimetab Narva eestlaste eesti keelt Narva eesti keeleks. Narva eestlaste puhul võib oletada, et nende eesti keel, olles kaua aega vene keele mõju all olnud, on muutunud, ega pole enam eesti ühiskeelega identne. Sellepärast on loogiline anda Narva eestlaste eesti keelele oma nimetus – Narva eesti keel.

Keel on inimese identiteedi lahutamatu osa, seetõttu on selle uurimine tähtis. Keel on justkui lakmuspaber, mis näitab, millised muutused toimuvad inimese elus ja tema identiteedis. Kuna bakalaureusetöö autori läbi viidud küsitluses ei olnud keelele pühendatud küsimusi, antakse Narva eestlaste eesti keelest ülevaade toetudes osaliselt Anna Verschiku diplomitööle (Verschik 1990: 54–81), aga ka autori enda kogemusele suheldes Narva eestlastega. A. Verschik uuris Narva eestlaste keelt küll 1980. aastate lõpus, kuid vaatamata sellele on tema töö aktuaalne ka tänapäeval. Kahekümne aasta jooksul ei saa keeles toimuda põhjalikke muutusi

4.1. Vene keele mõjud Narva eestlaste keeles

Erilist tähelepanu vääriavad teisest kontaktkeelest johtuvad keelemõjud (leksikaalne interferents, koodivahetus, laenamine), mille käigus võib kõneleja emakeel muutuda. Keelekõneleja hakkab kasutama emakeelele mitteomaseid leksikaalseid ja morfoloogilisi vorme. See juhtub siis, kui inimene oskab mitut keelt ja keeltevahelised piirid hägustuvad. Narva eestlased kasutavad tihti sõnu, mida nad on teadlikult laenanud vene keelest. Anna Verschik nimetab niisugust keelelist ilmingut *leksikaalseks interferentsiks*, sama ilmingu puhul kasutatakse tänapäeva keeleteaduses ka terminit *koodivahetus*. Järgnevad näited pärinevad Anna Verschiku diplomitööst:

1. Üksikute sõnade otsene ülekanne: *Räägi tisse* (vn *muue* ‘tasemini’); *rass-rass* (vn *paз-paз* ‘üks-kaks ja valmis’); *stoi* (vn *cmoй* ‘seis’), *davai* (vn *дavaй* ‘lase käia’).

2. Sõna foneetilise kuju muutus teise keele malli järgi: **organizatsija** (vn *организация* ‘organisatsioon’); **natarius** (vn *нотариус* ‘notar’); **jubilej** (vn *юбилей* ‘juubel’).

3. Mugandatud sõnade kasutamine: võtan asjad **sumkast** välja (vn *сумка* ‘võtan asjad kotist välja’); ta viis **magaziini** kaks kotti **pasuudat** täis (vn *магазин, посуда* ‘ta viis poodi kaks kotti tühje nõusid täis’).

4. Tõlkelaenud ehk otsesed tõlked: **merekarur** (vn *морской волк*); **on vaja nagu surnule kompressi** (vn *надо, как мертвому припарки*).

5. Elementide osaline laenamine: **kruusa**auto (vn *грузовая машина* ‘veoauto’).

Sõltuvalt tüübist võib Narva eestlaste eesti keele „laenutatud” sõnavara jagada neljaks rühmaks:

1. Puhtad laenud ehk need sõnad ja sõnaühendid, mis laenutati eesti keelele mugandamata: **ekskursavood** (vn *экскурсовод* ‘ekskursioonijuht’); **apasna** (vn *опасный* ‘ohtlik’); **sutki** (vn *сutki* ‘ööpäev’); aiandusekooperatiivide nimed **Višnja**, **Svetofor**, **Energeetik**; **sumka** (vn *сумка* ‘kott’); **slivki** (vn *сливки* ‘koor’); **svabra** (vn *швабра* ‘luud’); **ukropp** (vn *укрон* ‘till’).

2. Mugandatud laenud: **kipettiitama** (vn *кипятить* ‘keetma’); **variitama** (vn *варить* ‘keetma’); **soliiitama** (vn *солить* ‘soolama’); **teiiitama** (vn *делить* ‘jagama’).

3. Sõna tähenduse laiendamine: **juba** (sõna *enam* tähenduses); **masin** (sõna *auto* tähenduses); **truba** (sõna *toru* tähenduses).

4. Otsetõlged: **igas juhus** (vn *во всяком случае*); **paneב kanadki naerma** (*курам на смех*).

Bakalaureusetöö autori enda märkuste järgi kasutavad Narva eestlased tihti eesti kohanimed asemel venekeelseid nimesid. Narvas on olemas pikk tänav nimega Kangelaste prospekt. Nõukogude ajal oli see nimetus vene keeles *проспект Героев*. Eesti taasiseseisvumisega tõlgiti nimi eesti keelde, kuid praegugi ei ole linna elanike seas levinud kasutada eestikeelset nimetust. Narva eestlased peavad kohanema käesoleva situatsiooniga ja kasutama venekeelset nimetust, muidu ei saa keegi aru, mis tänavast nad räägivad. Arvan, et Kangelaste prospekt on erakordne juhtum Narva linna kontekstis, kuna kõik teised eestikeelsed tänavanimed on venelaste keelepruuki hästi sisse elanud ja on kasutusel, nt Rahu tänav, Võidu tänav ja Pähklimäe tänav. Bakalaureusetöö autori arvates on Kangelaste

prospekti eriline staatus seotud sellega, et käesolev sõna (Kangelaste) on raske meeldejätmiseks, mis ei luba võtta seda üldkasutusse.

4.2. Vene keele funktsioonid eestikeelsetes vestlustes

On palju põhjusi, miks eestlased võtavad üle vene keele sõnu ja sõnavorme. Selles ei ole midagi üllatavat, kui keelekasutajale tundub, et teise keele sõna sobib mõnes kontekstis paremini kui emakeelne sõna. Kui vaadata eesti keelt üldisemas plaanis, võib näha, et praegu on eesti keel inglise keele tugeva surve all. Eestlaste suust tihti võib kuulla, kuidas nad ütlevad „jah” asemel „OK” ja „lähen ostma” asemel „lähen šoppama”. Keelekasutajatele tundub, et vestluse kontekstis on laenatud sõna kasutamine on sobilikum, mõne aja pärast ei märka nad enam laenamist ning kasutavad laenatud sõnu juba ebateadlikult.

Samas ei saa ilma vene keeleta Narvas hakkama. Pidev vene keele kasutamine muudab Narva eestlaste emakeelt nii, et kõnelejatele hakkab tundma, et mõnele vene keelest laenatud sõnale ei ole eestikeelset analoogi või selle vaste kasutamine on kohatu. Sõnad „Višnja” ja „Prospekt Gerojev” on head näited, et illustreerida, kui hästi on Narva eestlased võtnud kasutuseks vene keele sõnu.

Narva eestlased peavad pidevalt suhtlema kahes keeles, sõltuvalt kontekstist kas vene või eesti keeles. See soodustab kahe keele vahelt üleminekut. A. Verschik toob välja kolm Narva eestlaste eesti keelest vene keelele ülemineku põhjust: esiteks, teatud teemadel ja valdkondades on lihtsamini väljendada mõtet vene keeles kui eesti keeles; teiseks, vene keelele üleminek soodustab ekspressiivsuse saavutamist; ja kolmandaks, kasutavad Narva eestlased vene keele päästiksõnu ja –lauseid.

Narva eestlaste suust võib kuulla niisuguseid lauseid:

- (1) Homme sõidan *na dachu*, vaatan, mis seal toimub.
- (2) Mul on Audi, hea *mashiina*;
- (3) Minu minia on tööl Narvas, *vodit vsjakih turistov* Narvas.

Teatud teemadel on Narva eestlastel kergem väljendada mõnda mõtet vene keeles kui emakeeles.

Vene keelele üleminek aitab saavutada kõne ekspressiivsust. Teises keeles öeldud sõnad ja fraasid tõmbavad tähelepanu ja kõlavad mõjuvamalt. Näiteks:

(1) *Ostav ego!* Lähme ära!

(2) Räägi *tisse*.

Päästiksõnade ja –lausete kohta kirjutab A. Verschik, et nad võivad olla pärisnimed, võõrsõnad, laensõnad. A. Verschik toob näiteks järgmised laused:

(1) On aga selline *arganizatsija, rabotat ne hotjat*”.

(2) Kui tuleb *Lena, ona skazet*.

KOKKUVÕTE

Elanikkonna järgi suuruselt kolmandas Eesti linnas Narva elab 64 700 elanikku (01.01.2011). Nendest 2 498 inimest on eestlased, kes moodustavad kogu linna elanikkonnast vaid 3,8%. Eestlased on Narvas absoluutses vähemuses.

Bakalaureusetöö annab ülevaate Narvas pidevalt elavate eestlaste ajaloo, identiteedi ja suulise keele kohta. Narvas pidevalt elavaid eestlasi nimetab bakalaureusetöö autor Narva eestlasteks.

Bakalaureusetöö esimene ja teine peatükk käsitlevad Narva eesti elanikkonna kujunemist ja ajalugu. Narva eestlaste ajalugu on vahetult seotud Narva linna arenguga ja algab 9. sajandil. Kuni 21. sajandini on Narva olnud mitmeid kordi võõrvõimude all, nagu näiteks Novgorodi Venemaa, Taani, Liivi ordu, Moskva Venemaa, Rootsi, Tsaari-Venemaa ja Nõukogude Liidu võimu all. Pidev elamine võõrvõimude all nähtub Narva linna rahvuslikus kosseisus. Kuni Teise maailmasõja puhkemiseni (1939) moodustasid eestlased Narvas rahvusliku enamuse. Teise maailmasõja käigus inkorporeeriti Eesti Nõukogude Liidu koosseisu ja algas intensiivne venelaste sissetõu Narva. Aastaks 1989. vähenes eesti keelt emakeelena räägivate inimeste osakaal kuni 4%-ni Narva elanikkonnast (aastal 1934 oli eestlasi Narvas 65%). Praegu on Narva eestlased endiselt vähemuses. Situatsiooni paranemist tulevikus bakalaureusetöö autor ei näe.

Bakalaureusetöö kolmandas peatükis vaadeldi sotsiaalset ja etnilist identiteeti. Seni ei ole olnud ühtegi teaduslikku tööd, mis oleks tegelenud Narva eestlaste “mina-pildiga”. Narva eestlaste sotsiaalse ja etnilise identiteedi uurimuseks koostati vastav küsimustik. Kokku vastas küsimustele suulises vormis kuus Narvas pidevalt elavat eestlast. Vastuste analüüsimine näitas, et Narva eestlastel on nõrk sotsiaalne identiteet, teisisõnu ei ole Narva eestlased ühiskonnas omavahel erinevate sotsiaalsete organisatsioonide, seltside ja huviringide kaudu seotud. Küll aga selgus, et Narva eestlaste etniline identiteet on tugev ja ei ole muutunud vene kultuuri mõju all. Nelja keelejuhti iseloomustab suletud, ühte keelejuhti avatud ning ühte keelejuhti hajutatud identiteet. Identiteedi uurimine näitas, et Narva eestlased on tolerantset ja teistest kultuuridest lugupidavad inimesed.

Bakalaureusetöö viimane peatükk oli pühendatud Narva eestlaste suulisele keelele. Selles valdkonnas ei ole samuti tehtud ulatuslikke uuringuid. Narva eestlaste eesti keelele on

antud käesolevas töös nimi "Narva eesti keel". Narva eestlaste keel on muutunud ja praegugi muutub mõjutatult vene keelest. Eesti keelde on laenatud mitmeid sõnu ja fraase vene keelest. Samuti on vene keele mõju all muutunud mõnede eestikeelsete sõnade tähendus. Narva eestlaste keeles esineb koodivahetust ehk eesti keelelt vene keelele ümberlülitumist. Käesolev protsess toimub siis, kui inimene valdab samahästi vene ja eesti keelt. Kõige levinumateks Narva eestlaste koodivahetuse põhjusteks on lihtsus väljendada oma mõtteid teatud teemadel ja valdkondades vene keeles, ekspressiivsuse saavutamine ja päästiksõnade ja –lausete kasutamine.

Kasutatud kirjandus

Adamson, Andres, Valdmaa, Sulev 2000. Istorija Estonii. Tallinn: Koolibri.

Ainsaar, Mare 1997. Eesti rahvastik Taani hindamisraamatust tänapäevani. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Gorohhov, Sergei 1997. Integration in Practice: The Case of Narva. – The Integration of non-Estonians into Estonian Society: History, Problems and Trends. Koost. Aksel Kirch. Tallinn, 122–141.

Gorpinchenko, Svetlana 2008. O miloj serdzu storone. Narva. Narva: Sata.

Ida, Oskar 2004. Narva! Eto liza tvoih sinov i dosherej. 2. osa. Narva: Sata.

Ida, Oskar 2008. Narva. Narva: Sata.

Jenkins, Richard 2008. Social Identity. Third edition. London and New York: Routledge.

Kala, Kulno 1992. Eesti rahvastiku koosseisust pärast Teist maailmasõda. – Akadeemia 3, 508–535.

Karu-Kletter, Kristel 2011. Tajutud kultuuridistants: Teooria ja empiirika: Iisraeli venekeelse vähemuse näitel. – Akadeemia 1, 83–120.

Katus, Kalev 1989. Eesti demograafiline areng läbi sajandite. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

Katus, Kalev 1991. Mitmerahvuseline Eesti: suurematest vähemusrahvustest. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

Katus, Kalev 1993. Foreign-born population in Estonia. Tallinn: Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

Kirch, Aksel 1997. The Integration of non-Estonians into Estonian Society: History, Problems and Trends. Tallinn: Estonian Academy Publishers.

Kochenovski, Oleg 1991. Narva. Tallinn: Valgus.

Krivoshejev, Evgeni, Mihhailov, Konstantin 1968. Narva. Putevoditel. Tallinn: Eesti Raamat.

Krivoshejev, Evgeni 1981. Estonskaja SSR. Narva. Tallinn: Periodika.

Kärner, Rene 2000. Etnilise identiteedi seosed isiksuslike ja grupiga seotud omadustega. Lõputöö. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Kärsna, Kairika 2005. Ethnic identity of majority and minority groups: targets of attachment and meanings. An interpretative phenomenological analysis. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Laas, Kalju 1978. Rahvastikuprotsessidest Eestis. Tallinn: Eesti Raamat.

Ladõnskaja, Viktoria 04.12.2008. Kas Narvas sallitakse eestlasi? – Ekspress 04. det.; <http://www.ekspress.ee/news/paevauudised/eestiudised/kas-narvas-sallitakse-eestlasi.d?id=27683863>

Laitin, David 1998. Identity in formation: the Russian-speaking populations in the near abroad . Itchaca, London: Cornell University Press.

Mertelsmann, Olaf 2007. Sovetiseerimise mõistest. – Eesti NSV aastatel 1940–1953: sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis 15. Koost. Tõnu Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 13–29

Palli, Heldur 1973. Rahvastik ja ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat.

Palli, Heldur 1996. Eesti rahvastiku ajalugu aastani 1712. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.

Pullat, Raimo 1992. Eesti linnarahvastik 18. sajandil. Monograafia. Tallinn: Olion.

Riikoja, Liis 2007. Euroopa Identiteedi küsimustiku väljatöötamine. Seminaritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakonnas

Süvalep, Arnold 1936. Narva ajalugu. I, Taani- ja orduaeg. Tartu: Postimees.

Tammaru, Tiit 1997. Venelased Eestis: Ränne ja kohanemine. – Akadeemia 8, 1657–1678.

Tammaru, Tiit 1997. Venelaste kohanemise regionaalsed erisused ja kohanemist mõjutavad tegurid. – Akadeemia 11, 2283–2302

Tammaru, Tiit 1999. Venelased Eestis: ränne ja kohanemine. Tallinn: Sisekaitseakadeemia Kirjastus.

Tammaru, Tiit 2001. Linnastumine ja linnade kasv Eestis nõukogude aastate. Tartu: Tartu University Press.

Tiit, Ene-Tiit 1993. Eesti rahvastik ja selle probleemid. II. – Akadeemia 9, 1847–1817.

Tropp, Kristiina 2001. Eesti venekeelse elanikkonna akkulturatsioonistrateegiad – separatsioon ja konfrontatsioon. Lõputöö. Käsikiri Tartu Ülikooli psühholoogia osakonnas.

Valk, Aune 1997. Ethnic identity and national attitudes. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli psühholoogia osakonnas.

Valk, Aune 2001. Two Facets of Ethnic Identity: Pride and Differentiation. Tartu: Tartu University Press.

Valk, Aune 2001. Ethnic identity, Ethnic Attitudes, Self-Esteem, and Esteem Towards Others Among Estonian and Russian Adolescents. – Two Facets of Ethnic Identity: Pride and Differentiation, 637–651.

Verschik, Anna 1990. Ülevaade Narva eestlaste keelest. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) osakonnas.

Verschik, Anna 1991. Koodivahetus ja Narva eestlased. – Keel ja Kirjandus 1, 34–36.

Zetterberg, Seppo 2010. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev.

1931. Narva statistika aastaraamat. Narva: Statistika Büroo.

1972. Naselenie rajonov, gorodov i posjelkov gorodskogo tipa Estonskoj SSR: po dannim Vsesojuznoj perepisi naselenija na 15 janvarja 1970 goda. Tallinn: ZSU Estonskoj SSR.

1979. Sovetskaja Estonija. Tallinn: Valgus.

James, viidatud Laitin 1998 järgi.

Katus 1989, viidatud Tammaru 2001 järgi.

Piirimägi 1976, viidatud Ainsaar 1997 järgi.

Russow 1876, viidatud Gorpinchenko 2004 järgi.

Süvalep, viidatud Gorpinchenko 2004 järgi.

http://web.narva.ee/files/2010_Narva%20arvudes_et_en.pdf (vaadatud 02.05. 2012. a.).

www.narva.ee (vaadatud 02.05. 2012. a.).

http://www.ee.ee/est/head_search/S160A/Narva/?language=est&model=search&page=head_search&head_code=S160A&company_where=Narva&what=Seltsid,%20%C3%BChingud,%20Oliidud&page_number=1 (vaadatud 20.05. 2012. a.).

SUMMARY

Narva is an European border town in the Eastern part of Estonia. Narva borders with the Russian Federation. Narva has a great and a long history. The history of Narva town is directly connected to the history of Estonians living there. This bachelor thesis gives a review of Estonians living in Narva. The author of the bachelor thesis names such Estonians the Estonians of Narva. The history, identity and oral speech of Estonians of Narva have not been before researched in detail. There are only some researchers who wrote about Estonians of Narva: Anna Verschik (1990, 1991), Oskar Ida (2004), Oleg Kochenovski (1991). That is why this bachelor thesis is actual nowadays.

The first part of the bachelor thesis is dedicated to the history of Narva and Estonians of Narva.

The first mention of Narva appeared in 1171 in a Novgorod chronicle. It is known that Narva was under Novgorod hegemony in IX-XIII centuries and Estonians formed the majority of settlement population. In 1219 Narva was conquered by Danes and till 1345 was a Danish town. The number of Estonians did not change a lot. In 1345 town was captured by Germans who governed in Narva till 1558, when Russian troops invaded town. Russian hegemony was not long and in year 1581 Narva came under Swedish control. In 1581-1721 town was a Swedish settlement, there came to live Englishmen, Swedes, Germans, Russians, but still the majority formed Estonians. In the period of 1721-1918 Narva was under Russian control. The number of Estonians of Narva decreased to 44% in 1897. The first period of Estonian independency was in 1918-1940. In 1934 65% of Narva population were Estonians. During the first period of independency Estonia was one of the most homogeneous states in Europe. Its independency Estonia lost in June 17, 1940. For 51 years state got under Soviet Union control. The period 1940-1991 was very crucial for Estonians of Narva, because their number decreased very much. In 1989 the percentage of Estonians living in Narva was only 4%. In 1991 Estonia left membership in the Soviet Union and became the second time an independent country. The situation in demography of Narva has not changed a lot: the Russians are still dominating in a number and Estonians are in minority.

The second part of the bachelor thesis is about identity of Estonians of Narva. The identity has many types. The author analyzed two types of identity of Estonians of Narva: the social

and the ethnic identity. The social identity shows how strongly are connected one to other Estonians of Narva through different communities. The ethnic identity shows how strongly people are connected to their nation, how pride they are about their language, culture and state. There are three types of ethnic identity: closed (clear borders between nationalities, a little bit nationalistic type), opened (person reckons with other nations, respects other nationalities) and diffused (it is difficult to define to which nation does a person belong) ethnic identity. For identity research was made a questionnaire. To questions orally answered six Estonians of Narva. The analysis of results showed that Estonians of Narva have a weak social identity, they do not participate in national communities and are not in strong relations with other Estonians in Narva. The results of answers about ethnic identity are following: Estonians of Narva are very tolerant people, their ethnic identity is quite strong and has not changed during living in Russian-speaking society. Four of six respondents have the opened ethnic identity, one - the closed ethnic identity and one - the diffused ethnic identity.

The last part of the bachelor thesis is about oral language of Estonians of Narva. The language of Estonians living in Narva is changed and is still changing nowadays. First of all, the process of modification happens due to influence of the Russian language. To the Estonian language have overcome some Russian words and phrases. All borrowing processes are happening through the interference. In language of Estonians of Narva appears also so called code-switching. It means that Estonians switch to the Russian language during the conversation in Estonian. There are three causes of code-switching in speech of Estonians of Narva: ease of expression of thoughts in Russian, achievement of expressivity, use of well-known phrases from the Russian language.